

Onderwijsvakbonden willen voortijdig schoolverlaten voorkomen door gebruik van ICT in het onderwijs

*Ontwerp van praktische richtlijnen
om voortijdig schoolverlaten te
voorkomen door gebruik van ICT
in het onderwijs*

Also available in English: <http://www.elfe-eu.net/>

Também disponível em Português: <http://www.elfe-eu.net/>

Egalement disponible en français : <http://www.elfe-eu.net/>

Auch auf Deutsch verfügbar : <http://www.elfe-eu.net/>

También disponible en español con el título: <http://www.elfe-eu.net/>

K dispozícii tiež v slovenčine: <http://www.elfe-eu.net/>

Επίσης διαθέσιμο στα Ελληνικά: <http://www.elfe-eu.net/>

Også tilgængelig på dansk: <http://www.elfe-eu.net/>

также доступен на русском языке: <http://www.elfe-eu.net/>

Volledige of gedeeltelijke overname van de tekst uit deze publicatie is toegelaten zonder expliciete toestemming. Gelieve wel ETUCE te vermelden als bron en een exemplaar toe te sturen aan het ETUCE-secretariaat.

Dit project is gefinancierd met de steun van de Europese Commissie. Deze publicatie geeft enkel de standpunten weer van de auteur en de Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor eventueel gebruik van de informatie uit deze publicatie.

Een uitgave van het Europees Vakbondscmité voor Onderwijsgeevenden – Brussel 2014

Voorwoord

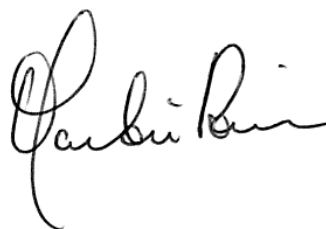
Voortijdig schoolverlaten vormt een belemmering voor gelijke kansen in de samenleving. Jongeren die afhaken op school lopen het risico om later in het leven werkloos te zijn en minder deel te hebben aan de democratische processen. Jongeren die voortijdig de school verlaten, missen de kans op levenslang leren en lopen het risico te worden uitgesloten in de samenleving. Voortijdig schoolverlaten betekent ook een groot verlies aan mogelijkheden voor de hele samenleving.

Daarom steunt het EVO het streven van de Europese Unie om het voortijdig schoolverlaten tegen 2020 te beperken tot 10%. Dat doel is bijzonder belangrijk om leerlingen die belemmeringen ervaren in staat te stellen hun opleiding af te maken. In tijden van economische crisis lopen vooral leerlingen met een minder gunstige sociaaleconomische achtergrond en uit andere kansengroepen het risico dat ze niet al hun mogelijkheden kunnen ontplooiën in het onderwijs.

Dit project heeft onderzocht welke kansen informatie- en communicatietechnologie (ICT) biedt om voortijdig schoolverlaten te voorkomen. De digitale technologieën zijn doorgedrongen in bijna alle aspecten van het moderne leven. Het EVO gelooft dat zij mogelijkheden bieden voor het onderwijs, omdat ze levenslang leren kunnen bevorderen en ook een leerlinggerichte lesaanpak mogelijk maken. Het EVO heeft in eerdere projecten, ELFE 1 en ELFE 2, het pedagogisch gebruik van ICT in het onderwijs en de meerwaarde voor lesgeven en leren onderzocht.

Dit project onderscheidt zich door zijn praktijkgerichte aanpak. Er werden scholen, onderwijsinstellingen en onderwijsinstanties bezocht in vier Europese landen en er werden interviews afgenomen met de mensen die in die instellingen werken en leren, om de ervaringen, motivaties en ideeën te vatten van de mensen die rechtstreeks gestalte geven aan de onderwijsrealiteit in Europa. De resultaten werden besproken tijdens een workshop en een gezamenlijke slotconferentie van lerarenvakbonden, leerkrachten, onderzoekers en de geassocieerde partners: de werkgeversfederatie EFEE en de vereniging van middelbare scholieren OBESSU. Als resultaat biedt het project enkele antwoorden op de vraag hoe informatie- en communicatietechnologie de kloof kan dichten tussen leerlingen die het risico lopen te worden uitgesloten en zij die volledig geïntegreerd zijn in het onderwijs en de samenleving in haar geheel.

Op basis van die inzichten zijn er praktische richtlijnen opgesteld, die in het voorjaar van 2014 ter goedkeuring zullen worden voorgelegd aan het EVO-comité. Ze zijn bedoeld om lerarenvakbonden en de aangesloten leerkrachten, scholen en onderwijsinstellingen, andere onderwijsstakeholders en beleidsmakers advies en inspiratie te bieden over het gebruik van ICT om voortijdig schoolverlaten te voorkomen.

Martin Rømer
Brussel, januari 2014

Inhoud

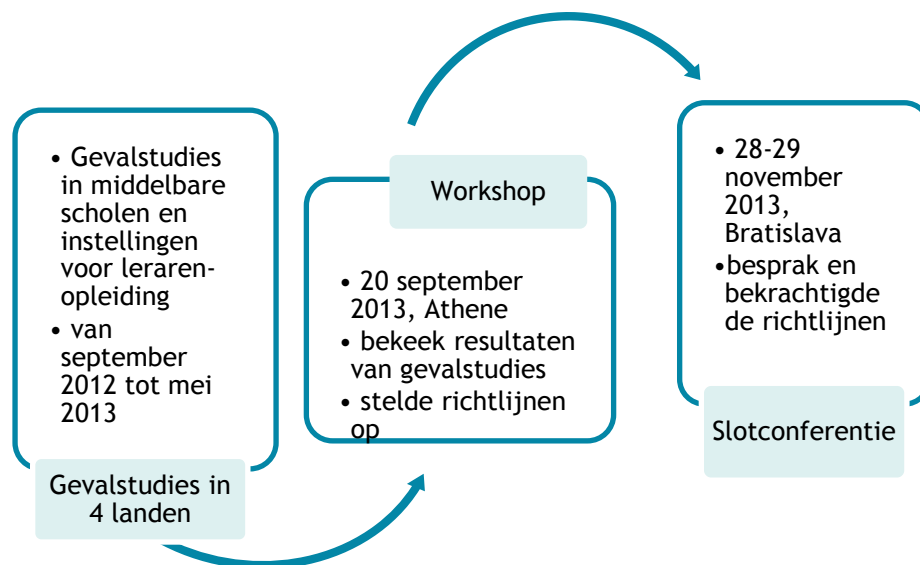
1	Overzicht van het project	5
1.1	De context van het project	5
1.2	Doel van het project	7
1.3	De projectpartners	8
1.4	Methodologie	9
2	Projectactiviteiten.....	10
2.1	Gevalstudies.....	10
2.2	Workshop	11
2.3	Slotconferentie	12
3	Resultaten van de gevalstudies	13
3.1	Denemarken	13
3.2	Nederland.....	14
3.3	Portugal	15
3.4	Azerbeidzjan	17
4	Algemene conclusies.....	18
5	Resultaten van de workshop en de slotconferentie: Ontwerp van praktische richtlijnen 19	
6	Afkortingen	25
7	Publicaties en rapporten.....	27
8	Geassocieerde partners	28

1 Overzicht van het project

Het EVO-project ‘*Lerarenvakbonden voorkomen voortijdig schoolverlaten door gebruik van ICT in het onderwijs*’ legde een verband tussen de gunstige gevolgen van het gebruik van ICT in het onderwijs en het ernstige probleem van de voortijdige schooluitval.

Meer bepaald probeerde het project na te gaan hoe ICT en innovatief lesgeven op basis van ICT kunnen helpen om de school weer aantrekkelijker te maken voor jongeren die het risico lopen van uitsluiting in het formele onderwijs. Het project onderzocht hoe leerkrachten de kansen kunnen versterken die ICT biedt om de kloof te dichten tussen wat die leerlingen thuis en op school ervaren en leren.

Het project had plaats tussen 1 januari 2011 en 30 april 2014. In die periode werden vier gevalstudies uitgevoerd in instellingen voor lerarenopleiding en scholen in Denemarken, Nederland, Portugal en Azerbeidzjan. Tijdens een workshop werden praktische richtlijnen opgesteld over het gebruik van ICT in het onderwijs om scholieren te motiveren om naar school te gaan. Die richtlijnen werden later nog eens geëvalueerd tijdens een slotconferentie. De praktische richtlijnen zullen in april 2014 ter goedkeuring worden voorgelegd aan het EVO-comité.

1.1 De context van het project

Dit EVO-project sluit aan bij een van de kerndoelstellingen van de tienjarige groeistrategie *EU 2020* van de Europese Unie. De *EU 2020*-strategie wil het aantal voortijdige schoolverlaters beperken tot minder dan 10% en het

aantal 30- tot 34-jarigen met een eindexamen hoger onderwijs laten stijgen tot minstens 40%.¹ Om het probleem van voortijdig schoolverlaten in Europa aan te pakken, moet men zich richten op het groeiend aantal jongeren

dat de school verlaat met hoogstens een diploma lager middelbaar onderwijs.

Vroegtijdig schoolverlaten

Alle vormen van uitval uit het onderwijs vóór het afronden van het hoger middelbaar onderwijs.

Dit project koos voor een brede kijk door voortijdig schoolverlaten te definiëren als alle vormen van uitval uit onderwijs of opleiding vóór het afronden van het hoger middelbaar onderwijs. Volgens die definitie zien we in de Eurostat-statistieken over schooluitval dat **meer dan zes miljoen jonge Europeanen (18-24) in 2009 de school verlieten met hoogstens een diploma lager middelbaar onderwijs**. Hoewel dit aantal in 2012 is gedaald tot vijf en een half miljoen mensen², is het voortijdig schoolverlaten nog altijd een zorgwekkend probleem door de ernstige gevolgen voor mens en maatschappij. Er bestaat een verband tussen voortijdig schoolverlaten en het risico van werkloosheid en minder deelname aan democratische processen. Het ontnemt jongeren de

kans op levenslang leren en stelt hen bloot aan het risico van uitsluiting in de samenleving.

Op het vlak van ICT is er de laatste twee decennia een ongelooflijke ontwikkeling geweest, waardoor we voor bijna alle aspecten van het moderne leven regelmatig of zelfs permanent aangewezen zijn op technologie.

Toch heeft onder andere het PIAAC-onderzoek (oktober 2013)³ aangetoond dat **volwassenen in Europa te weinig ICT-vaardigheden** hebben. Daarom is het zinvol om na te gaan welke mogelijkheden digitale leeromgevingen bieden voor het formele onderwijs. Verder empirisch bewijsmateriaal geeft aan dat ICT een motiverende en stimulerende rol kan spelen. Uit het STEPS-onderzoek (2006-2009)⁴ bleek dat ICT een positieve impact heeft op **breder onderwijsdoelen**, zoals de aanwezigheid, het gedrag, de motivatie, de houding, het vertrouwen en de inzet van scholieren.

De vorige EVO-projecten, ELFE 1 en ELFE 2,⁵ hebben uitgewezen dat het gebruik van ICT in scholen wel is vooruitgegaan, maar dat **meer aandacht**

International Business College, Kolding, Denemarken

Grafisch Lyceum, Rotterdam, Nederland

moet gaan naar het ontwikkelen en begrijpen van de rol die technologie speelt om 'leren te bevorderen'. Vooral pedagogische benaderingen die de cruciale pedagogische vaardigheden van leerkrachten en de voordelen van moderne ICT-capaciteit combineren, zouden kunnen leiden tot aanzienlijk betere leerresultaten.

¹ Een overzicht van de kerndoelstellingen van de EU2020-strategie is te vinden op de Europa 2020-website van de Europese Commissie: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_nl.htm.

² Een uitgebreid overzicht van de recente statistische gegevens over voortijdig schoolverlaten is te vinden in de 'Education and

Training Monitor 2012 van de Europese Commissie: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52012SC0373:EN:NOT>

³ Meer informatie over het PIAAC-onderzoek en de resultaten is te vinden op de PIAAC-website van de OESO: <http://www.oecd.org/site/piaac/>

⁴ Meer informatie over het STEPS-onderzoek en de resultaten is te vinden op de website van de Europese Commissie over Levenslang Leren: http://eacea.ec.europa.eu/llp/studies/study_impact_technology_primary_school_en.php

⁵ Het resultaat van het ELFE 1- en 2-project van het EVO is te vinden op de website van het project: http://www.elfe.eu.net/flx/english/earlier_projects_elfe_1_and_elfe_2/

1.2 Doel van het project

Naast het algemene kader om voortijdig schoolverlaten te beperken door te kiezen voor het gebruik van ICT in het onderwijs, had het project ook diverse specifieke doelstellingen. Het eerste doel was na te gaan hoe ICT (zowel op ICT gebaseerde leermiddelen als innovatieve lesmethoden op basis van ICT) kunnen helpen om individuele leerlingen te motiveren en de school weer aantrekkelijk voor hen te maken. Groepen die bijzonder kwetsbaar kunnen zijn voor uitsluiting in het formeel onderwijs zijn vroege schoolverlaters,

etnische minderheden en migranten. In dit kader wilde het project nagaan welk effect ICT-gebruik in het onderwijs heeft om leerlingen meer mogelijkheden te bieden om (weer) aansluiting te vinden bij het leerproces en actief burgerschap.

Vanuit het oogpunt van de leerkrachten moesten er specifieke vaardigheden en competenties worden geïdentificeerd die leerkrachten nodig hebben om een positief gebruik van ICT te integreren in het onderwijs. Meer bepaald probeerde het project na te gaan hoe leerkrachten de kansen kunnen versterken die ICT biedt om de kloof te dichten tussen wat de leerlingen thuis ervaren en leren en wat ze leren in het verplicht onderwijs.

Om de impact van het project te verhogen, werd gekeken naar de mogelijkheid om de resultaten over te dragen in de specifieke culturele context van andere landen. Daarom wilde het project concrete, praktische richtlijnen

Postkaarten voor sensibilisering

opstellen voor lerarenvakbonden in Europa, de aangesloten leerkrachten en

werknemers en andere relevante stakeholders in het onderwijs.

1.3 De projectpartners

In het kader van dit project werkte een multinational consortium van zeven vertegenwoordigers van lerarenbonden samen met twee deskundigen op het vlak van ICT in het onderwijs en voortijdig schoolverlaten in Europa. De tien partners fungeerden als een adviesgroep die projectactiviteiten organiseerden. Hun werk bestond onder andere in het selecteren van de onderwijsinstellingen voor de gevalstudies, het plannen en uitvoeren van die gevalstudies samen met de projectdeskundigen, het bespreken van de resultaten, het voorbereiden van de workshop en slotconferentie en het opstellen en aanpassen van de praktische richtlijnen. De werkgeversfederatie

de adviesgroep

EFEE en de vereniging van middelbare scholieren OBESSU werkten mee aan het project als geassocieerde partners. Zij deelden hun ruime ervaring en waardevolle inzichten over voortijdig

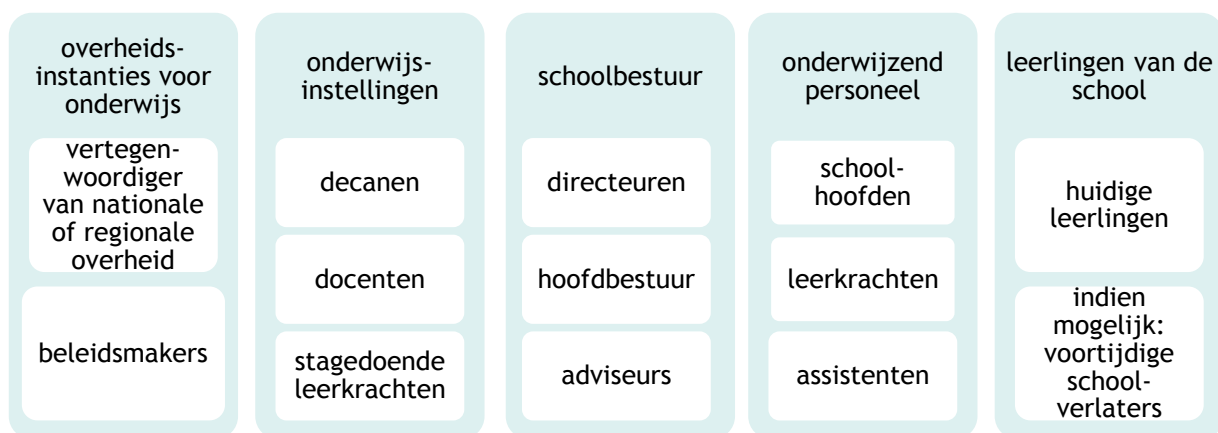
 Bert Imminga AOb, Nederland	 Hans Laugesen GL, Denemarken	 ETUCE
Guntars Catlaks projectdeskundige, 		George Koursakov ESEUR, Rusland
Roy Leitch projectdeskundige, VK 	Ivan Sos OZPSaV, Slovakia 	Eleni Zografaki OLME, Griekenland
Maria Arminda Bragança FNE, Portugal 		Nigar Mustafazade AITUCEW, Azerbeidzjan

schoolverlaten en gebruik van ICT in het onderwijs tijdens de projectworkshop en de slotconferentie.

1.4 Methodologie

Om te weten hoe ICT vandaag wordt gebruikt om voortijdig schoolverlaten te voorkomen, werden voor dit project gegevens ingezameld via kwalitatieve interviews. Het leek interessant in dialoog te gaan met verschillende groepen hoofdrolspelers in het onderwijs, zoals leerkrachten, ander onderwijzend personeel, vertegenwoordigers van nationale of regionale overheidsinstantie voor onderwijs en scholieren, om verschillende ervaringen en standpunten

in te zamelen. Er werden vier landen geselecteerd voor de gevalstudies van het project - Denemarken, Nederland, Portugal en Azerbeidzjan. Zij vormen een afspiegeling van de geografische en politieke diversiteit in Europa. De leden van de adviesgroep stelden samen met de projectdeskundigen de interviews op. Die gesprekken gebeurden volgens een semi-gestructureerde interviewmethode, zodat ze systematisch konden verlopen zonder de sfeer voor dialoog aan te tasten.

In Denemarken, Nederland, Portugal en Azerbeidzjan waren er gesprekken met enkele of alle bovenstaande groepen. Vooraf was een schema opgesteld voor de interviews, met onderwerpen en vragen die de interviewer kon stellen en een keuze aan stijlen en kernwoorden, afhankelijk van de gespreksituatie. Er waren afzonderlijke schema's voor personeel en leerlingen, die wel allemaal dezelfde onderwerpen behandelden.

Na elk bezoek in het kader van de gevalstudies werd een syntheserapport opgesteld, met vooral aandacht voor de

Onderwerpen

- Gebruik van ICT in het onderwijs
- Aanpak van voortijdig schoolverlaten
- Gebruik van ICT om voortijdig schoolverlaten te beperken

thema's en beste praktijken die de respondenten hadden ervaren en beschreven. De interviews werden ook opgenomen met behulp van een tablet, om de geschreven notities te bevestigen. De interviews werden geanalyseerd op een aantal thema's die tijdens het gesprek naar voren kwamen, centrale thema's voor elk land en summatieve thema's voor het hele project.

Semi-gestructureerd Interview

Een onderzoeksmethode die vaak wordt gebruikt in de sociale wetenschappen. Een semi-gestructureerd interview is flexibel, want er kunnen nieuwe vragen worden gesteld tijdens het interview als een reactie op antwoorden. De interviewer volgt een schema van thema's en vragen die aan bod moeten komen. Semi-gestructureerde interviews zijn bewust subjectief en empirisch. Ze willen de visie, ervaringen en standpunten van de geïnterviewden zo correct en zinvol mogelijk vatten.

2 Projectactiviteiten

2.1 Gevalstudies

In elk van de landen die waren gekozen voor de gevalstudies werden driedaagse bezoeken afgelegd. In elk land waren er interviews met directies, leerkrachten en leerlingen in drie instellingen die bekend staan om hun gebruik van ICT in het onderwijs. Tijdens de bezoeken werden 20 personeelsleden (directeurs en onderdirecteurs en leiders van pedagogische afdelingen), 32 leerkrachten en 38 leerlingen geïnterviewd.

International Business College, Kolding, Denemarken

Gevalstudies

- Denemarken, 4-6 september 2012
- Nederland, 22-24 januari 2013
- Portugal, 5-7 maart 2013
- Azerbeidzjan, 6-8 mei 2013

2.2 Workshop

In het kader van het project werd op 20 september een workshop georganiseerd in Athene, Griekenland, om de resultaten van de gevalstudies te bespreken en praktische richtlijnen op te stellen over het gebruik van ICT om de school weer aantrekkelijk te maken voor jongeren die het risico lopen van uitsluiting uit het formele onderwijs. De workshop bracht 40 deelnemers bijeen van 24 Europese lerarenvakbonden, van de federatie van onderwijswerkgevers EFEE, de Europese vereniging van middelbare scholieren OBESSU en van onderzoeksinstituten. **De deskundigen van het project Guntars Catlaks en Roy Leitch** stelden de analyse voor van de interviews die tijdens de gevalstudies waren afgenomen. De deelnemers bespraken de bevindingen van de vier gevalstudies en de inzichten over voortijdig schoolverlaten en ICT in het onderwijs.

Maria Nikolakaki van de Universiteit van Peloponnesos in Griekenland gaf samen met **Pavlos Charamis** van het Centrum voor Onderwijsonderzoek en -documentatie van OLME een presentatie over het probleem van voortijdige schooluitval. De heer Nikolakaki stelde

dat voortijdig schoolverlaten ernstige gevolgen heeft voor zowel het individu als de samenleving. De economische crisis heeft de Griekse leerkrachten en scholieren hard getroffen. De leerkrachten moeten meer uren werken, er is gesnoeid in de schoolbudgetten en de lerarensalarissen en er zijn scholen gesloten. **Om voortijdig schoolverlaten te beperken, moeten scholen behoorlijk worden gefinancierd.** Technologie kan een middel zijn om het probleem van voortijdig schoolverlaten oplossen, maar is geen oplossing op zich.

Gráinne Conole van het 'Institute of Learning Innovation' aan de Universiteit van Leicester gaf enkele voorbeelden van didactisch gebruik van ICT in het onderwijs om voortijdig schoolverlaten te voorkomen. Zij wees erop dat ICT verschillende functies kan vervullen. **Algemeen kan technologie helpen door virtuele ondersteuning te bieden om leerbelemmeringen te overwinnen en netwerken te creëren.** Natuurlijk kan technologie ook dienen als middel om de vorderingen van de leerlingen op te volgen, maar die tools kunnen een beter effect hebben als ze aan de leerlingen

Plenaire vergadering workshop

zelf worden gegeven zodat ze (leer)activiteiten leren plannen en beheren.

Tijdens de vergaderingen van de werkgroepen na de presentaties stelden de deelnemers praktische richtlijnen op,

2.3 Slotconferentie

Op 28 en 29 november 2013 had de slotconferentie van het project plaats in Bratislava in Slowakije. De conferentie bracht vertegenwoordigers bijeen van lerarenvakbonden, de werkgeversfederatie EFEE, de vereniging van middelbare scholieren OBESSU, onderzoekers en leerkrachten. Het belangrijkste doel van de conferentie was de bespreking van praktische richtlijnen over gebruik van informatie- en communicatietechnologie (ICT) in het onderwijs om voortijdig schoolverlaten beter te kunnen voorkomen. Die praktische richtlijnen zijn bedoeld als advies aan lerarenvakbonden, onderwijsinstellingen, beleidsmakers en andere onderwijsstakeholders. Ze bouwen voort op de bevindingen van de vier gevalstudies van het project en op de resultaten van de projectworkshop van september 2013.

Eleonora Waltraud Schmid van het Europees Centrum voor de Ontwikkeling van Beroepsopleiding (CEDEFOP) stelde

die nog moesten worden afgewerkt tijdens de slotconferentie in Bratislava.

de meest recente bevindingen voor over voortijdig schoolverlaten in beroepsonderwijs en -opleiding. Daaruit bleek dat uitdagingen in verband met voortijdig schoolverlaten zowel binnen als buiten het onderwijssysteem te situeren zijn. Op het vlak van gebruik van ICT-strategieën om de school weer aantrekkelijk te maken voor risicogroepen, zitten de meeste EU-landen nog maar in een experimentele fase.

Rechts: werkgroepvergadering

Onderaan links: werkgroepvergadering

Guus Wijngaards, de vertegenwoordiger van het EVO in de ICT-werkgroep van de Open Coördinatiemethode (OCM), stelde het recente initiatief van de Europese Commissie 'Open het Onderwijs' voor. De heer Wijngaards wees erop dat het nodig is om het gebruik van ICT te bespreken op het niveau van de school en rekening te houden met het standpunt van leerkrachten, scholieren en ouders

bij het promoten van het gebruik van ICT in het onderwijs. Scholen hebben passende infrastructuur nodig om de technologie te gebruiken en zij moeten worden aangemoedigd om oplossingen te zoeken die aangepast zijn aan hun instelling.

Elzbieta Leszczynska, EVO-vertegenwoordigster in de OCM-werkgroep over voortijdig schoolverlaten, bracht verslag uit over de thematische werkgroep over voortijdig schoolverlaten van de Europese Commissie. Die groep heeft onlangs kernboodschappen voor het beleid over het voorkomen van voortijdig schoolverlaten ontwikkeld.⁶ Mevrouw Leszczynska benadrukte dat scholen een ondersteunende leeromgeving moeten bieden die zich toespitst op de noden van de leerlingen. Daartoe moeten de scholen ondersteuning krijgen van een multiprofessioneel team. Omdat leerkrachten momenteel niet heel goed voorbereid zijn om voortijdig schoolverlaten aan te pakken, is het belangrijk om te investeren in initiële beroepsopleiding en ontwikkeling op lange termijn.

Om lessen te trekken uit de ervaringen in verschillende nationale situaties, vertelden leerkrachten en schoolhoofden van vijf instellingen over hun dagelijkse ervaringen met het gebruik van ICT in hun instelling om jongeren weer naar de school te lokken.⁷

⁶ Het volledige verslag van de werkgroep, inclusief de kernboodschappen vindt u hier http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/esl-group-report_en.pdf

⁷ Het verslag van de conferentie kunt u downloaden op de website van het project www.elfe-eu.net.

3 Resultaten van de gevalstudies

3.1 Denemarken

Bezoeken in Denemarken: 4-6 september 2012:

- International Business College, Kolding
- Randers HF& VUC, Randers
- Institute for the Study of Culture, Universiteit van Zuid-Denemarken

Bij de gevalstudies in Denemarken bleken de semi-gestructureerde interviews goed te werken, want dit leidde tot uitzonderlijk constructieve gesprekken. Qua algemene resultaten blijkt Denemarken al ver te staan in het gebruik van ICT in het onderwijs. De onderwijsinstellingen hebben blijkbaar een 'postexperimentele fase' bereikt en integreren ICT in het onderwijsproces.

Verscheidene gesprekspartners wezen er duidelijk op dat ICT in de traditionele lesmethodes moet worden geïntegreerd en dat de rol van de leerkracht moet veranderen. Hierbij zijn leerkrachten veeleer ‘leiders’ in het onderwijsproces, maar niet noodzakelijk de enige aanbieders van leerinhoud. Om de fase van de ICT-experimenten te overstijgen, is meer inzicht nodig in het gebruik van ICT in specifieke situaties. Er moet meer methodologisch werk gebeuren om benaderingen te classificeren en situaties te beschrijven en de positieve onderlinge relaties vast te stellen. Er is meer opleiding van

personeel nodig om begeleiding te bieden bij gebruik van ICT in de klas.

In de gevalstudie in Denemarken werd voortijdig schoolverlaten niet gezien als een belangrijk lokaal probleem, maar meer als een redelijke nationale doelstelling. Maar een geïntegreerde leerlinggerichte aanpak wordt wel beschouwd als de beste manier om de leerresultaten te bereiken en dus ook om het aantal afhakers te beperken. Zo’n aanpak in combinatie met de strikte handhaving van sancties wordt gezien als best haalbare oplossing om te voorkomen dat jongeren voortijdig uitvallen.

International Business Academy, Kolding, Denemarken

Randers HF & VUC, Randers, Denemarken

3.2 Nederland

Bezoeken in Nederland: 22-24 januari 2013:

- Noordelijke Hogeschool, Leeuwarden
- Hondsrug College, Emmen
- Grafisch Lyceum, Rotterdam

Net als Denemarken staat ook Nederland al ver met het gebruik van ICT in het onderwijs en heeft het land ook de ‘postexperimentele fase’ bereikt. In alle bezochte scholen is ICT stevig ingebed in het onderwijsproces. ICT dient als middel in de goed doordachte en geconcipieerde paradigkawijziging van

leerkrachtgericht naar leerlinggericht onderwijs. Maar uit de interviews bleek een heel sterke erkenning voor de pedagogische autonomie en persoonlijke onderwijsstijl. Vandaar ook de afkeer van verplichte processen.

Op basis van de ervaringen in Nederland lijkt een geavanceerd gebruik van ICT in de pedagogiek sterk afhankelijk van het enthousiasme en leiderschap van een kleine groep actieve leden binnen de onderwijsgemeenschap. Bovendien roept het groeiend aantal geïndividualiseerde leerplatformen vragen op over de werktijden van het onderwijzend personeel en de toekomstige leerplannen.

In de Nederlandse onderwijsinstellingen wordt voortijdig schoolverlaten niet gezien als een lokaal probleem maar meer als abstract gegeven, al beseffen de geïnterviewde personen wel dat het beperken van het aantal afhakers een belangrijk doel is voor de overheid. Maar volgens de geïnterviewden is gebruik van ICT voor pedagogische doeleinden een krachtig middel om schooluitval te beperken. In verband met de positieve effecten van het gebruik van ICT formuleerden de geïnterviewden diverse veronderstellingen, bv. dat ICT persoonlijk leren mogelijk maakt; het 'ownership van de scholieren, de motivatie en innovatie verhoogt; de communicatie met leeftijdgenoten en leerkrachten bevordert en het succes van de leerlingen verhoogt.

Noordelijke Hogeschool, Leeuwarden, Nederland

Hondsrug College, Emmen, Nederland

3.3 Portugal

Bezoeken in Portugal: 5-7 maart 2013:

- [Instelling voor lerarenopleiding aan de Universiteit van Lissabon](#)
- [Eça de Queirós, Lissabon](#)
- [D. Dinis School, Lissabon](#)

Op het vlak van ICT-gebruik in het onderwijs lijkt Portugal nog altijd in een experimentele fase te zitten. De meeste initiatieven gaan uit van individuele leerkrachten en zijn geïnspireerd op een bepaalde technologische

toepassing. Daardoor zijn de initiatieven niet altijd duurzaam of worden ze niet consequent geëvalueerd. Er is weinig ontwikkeling op het vlak van pedagogie, hoewel men toch vrij consequent overtuigd bleek van de nood aan leerlinggericht onderwijs.

De interviews bevestigden dat de sociale en familiale achtergrond (bv. een laag inkomen) de hoofdoorzaak is waarom scholieren het risico lopen om af te haken op school. Een gebrek aan motivatie als gevolg van de achtergrond van de jongeren of van hun schoolervaringen blijkt de belangrijkste factor die schooluitval veroorzaakt. Volgens de geïnterviewden kan de schoolervaring aanzienlijk verbeteren door gebruik van methodes op basis van ICT, die de motivatie verbeteren en meer

leerlingen op school houden. Zij kunnen leerkrachten ook verlossen van administratief werk en hun meer tijd geven voor direct contact met de leerlingen, waardoor het gemakkelijker is om problemen met hun prestaties en motivatie vast te stellen.

Algemeen menen de leerkrachten dat ze niet voldoende opgeleid zijn om de mogelijkheden van ICT voor het leren te benutten. Verder zien zij een grote kloof tussen de didactiek in Portugal en het gebrek aan begeleiding bij het kiezen van praktische methodes. Enkele leerkrachten en leerlingen suggereerden dat ‘team-teaching’ de leerkrachten zou helpen om ideeën uit te wisselen en nieuwe methodes te ontwikkelen.

Specifiek in verband met gebruik van ICT om schooluitval te beperken, wezen de geïnterviewden op het belang van het nationale leerplan en de examens ter afsluiting van het middelbaar onderwijs. Zij vinden die meestal te ‘academisch’ en te weinig verbonden met het echte leven en de professionele of beroepspraktijk. Maar de Portugese geïnterviewden gaven heel wat bewijzen dat interactieve middelen op basis van leerlinggerichte methodes de leerresultaten aanzienlijk verhogen, zelfs in de nationale examens, hoewel de competentieontwikkeling tot nu toe niet is geëvalueerd. Toch zou een herziening van de nationale leerplannen en de invoering van een combinatie van eindevaluatie en permanente evaluatie een essentiële bijdrage kunnen leveren om het voortijdig schoolverlaten te beperken.

Eça de Queiroz School, Lissabon, Portugal

D. Dinis School, Lissabon, Portugal

3.4 Azerbeidzjan

Bezoeken in Azerbeidzjan: 6-8 mei 2013:

- Lerareninstituut van Azerbeidzjan, Universiteit van Baku
- School Nr.20, Baku
- School Nr.220, Baku

Azerbeidzjan staat op een kruispunt. Het zit in de eerste fase van ontwikkeling van ICT-gebruik in het onderwijs. De voorbije jaren is vooral gewerkt aan het uitrusten van de scholen met technisch materiaal. Daardoor is er nu een groeiende behoefte aan programma's om leerkrachten op te leiden voor ICT-gebruik in het onderwijs. Dit moet ICT niet alleen 'verankeren' in de traditionele manier van lesgeven - wat leer- en onderwijsontwikkelingen zou kunnen blokkeren of zelfs omkeren - maar ICT ook meerwaarde geven voor het leren en lesgeven. Er zijn tekenen dat dit nu al gebeurt. Verder is er meer aandacht voor geïndividualiseerd onderwijs en leerlinggerichte leerplanontwikkeling. Er zijn bewijzen dat die methodes bijzonder motiverend zijn en dat hun verdere ontwikkeling steun verdient. Om dit te bevorderen, lijkt een hervorming van het leerplan noodzakelijk, in combinatie met een

meer formatieve en diagnostische evaluatie en summatieve examens.

Voortijdig schoolverlaten wordt nu gezien als een marginaal en vooral juridisch probleem - een kwestie van handhaving en verstrenging van de wet op het verplicht schoolbezoek van alle kinderen van leerplichtige leeftijd.

Als het pedagogisch gebruik van ICT in het onderwijs wordt uitgebreid, is aandacht nodig voor de werkomstandigheden van leerkrachten. Zij hebben meer ondersteuning nodig op het vlak van tijd en middelen om aan vernieuwing te kunnen werken.

Bij de initiële lerarenopleiding en de professionele ontwikkeling moet absolute prioriteit gaan naar een ruimere en betere inspraak van leerkrachten in internationale programma's en projecten voor vorming en uitwisseling. In een situatie waarin de financiële instrumenten (lonen) niet aantrekkelijk zijn, kan internationale uitwisseling erg motiverend zijn voor leerkrachten. De leerkrachten kunnen zich dan niet alleen

School Nr. 220, Baku, Azerbeidzjan

School Nr. 20, Baku, Azerbeidzjan

ontwikkelen in hun beroep, maar ook optreden als katalysator voor verandering in hun pedagogische gemeenschap.

4 Algemene conclusies

Ondanks de verschillende situaties in de onderwijsinstellingen die voor de gevalstudies werden bezocht, bleken er toch ook enkele opvallende gelijkenissen te zijn. De geïnterviewden stelden dat de belangrijkste oorzaak voor voortijdige schooluitval de achtergrond van achterstelling van de leerlingen is. Zo lopen leerlingen uit gezinnen met een lager inkomen meer kans om de school voortijdig te verlaten; maar schooluitval kan ook voorkomen bij leerlingen uit middenklassegezinnen. Andere factoren die voortijdig afhaken op school kunnen veroorzaken, zijn een geringe weerstand en uithoudingsvermogen, gebrek aan motivatie en ondersteuning en allerlei afleidingen. Ouderwetse pedagogiek en strikte leerplannen maken het voor scholieren moeilijk om steun te vinden en gemotiveerd te blijven. In onze moderne

tijd moet het onderwijs uiteraard concurreren met media en in vergelijking daarmee kan academische studie vrij ontgoochelend zijn. En ten slotte kan het opportunistisch sociaal gebruik van ICT buiten het onderwijs een omgeving creëren die het leren in het formeel onderwijs belemmert. Om te slagen moet een pedagogie voor technologieondersteund leren rekening houden met vier verschillende aspecten: ten eerste het niveau waarop de interventie het meest doeltreffend is; ten tweede de aanwezige specifieke ICT-vaardigheden; ten derde de rol van ICT-vaardigheden als kernvaardigheden voor levenslang leren; en ten slotte het opportunistische informele leerproces dat verbonden is met het huidige ICT-gebruik van veel scholieren.

5 Resultaten van de workshop en de slotconferentie: Ontwerp van praktische richtlijnen

Zoals de titel aangeeft, is het volgende ontwerp van praktische richtlijnen over het voorkomen van voortijdig schoolverlaten door gebruik van ICT in het onderwijs gebaseerd op de resultaten van het project. We hebben de inzichten die zijn verworven door de gevalstudies, gebruikt als uitgangspunt voor de bespreking tijdens de projectworkshop en

de richtlijnen zijn verder uitgewerkt, besproken en aangepast tijdens de slotconferentie. **De onderstaande richtlijnen zijn een ontwerp, dat in april 2014 ter goedkeuring zal worden voorgelegd aan het bureau en het comité van het EVO.** Het EVO-secretariaat zal de definitieve tekst na goedkeuring verspreiden.

EVO Ontwerp van praktische richtlijnen om voortijdig schoolverlaten te voorkomen door gebruik van ICT in het onderwijs

Achtergrond

Deze praktische richtlijnen zijn opgesteld in het kader van het project *Lerarenvakbonden voorkomen voortijdig schoolverlaten door gebruik van ICT in het onderwijs*. Ze zijn gebaseerd op de projectactiviteiten (gevalstudies in vier landen¹ en een projectworkshop) waaraan de EVO-lidorganisaties een actieve bijdrage hebben geleverd. De richtlijnen richten zich in de eerste plaats tot de lerarenvakbonden in Europa en de aangesloten leerkrachten, tot ander onderwijspersoneel en ook tot werkgevers in het onderwijs, scholieren en beleidsmakers inzake onderwijs. Ze handelen over innovatief gebruik van ICT in het onderwijs om voortijdig schoolverlaten te helpen voorkomen. Deze richtlijnen zullen in april 2014 ter goedkeuring worden voorgelegd aan het EVO-comité.

In het licht van de budgetbeperkingen omwille van besparingen in het onderwijs heeft de conferentie van EVO - EI voor de Europese regio het duidelijke doel naar voren geschoven om te pleiten voor kwaliteitsonderwijs, vooral met betrekking tot de *EU 2020-Strategie* en haar vlaggenschipinitiatieven. Het project en de richtlijnen moeten daarom ook worden gezien in het licht van de mededelingen van de Europese Commissie over [Een andere kijk op onderwijs](#), [Naar een opener onderwijs](#) en [Voortijdig schoolverlaten aanpakken: een essentiële bijdrage aan de Europa 2020-agenda](#). Zij willen het specifieke standpunt van de lerarenvakbonden inbrengen bij de uitvoering van de strategie. Bovendien sluit het project ook aan bij het wereldwijde initiatief van EI [Samen werken aan kwaliteitsonderwijs - Beter onderwijs voor een betere wereld](#) in 2013/2014, dat het aanbod van kwaliteitsvol

¹ In het ELFE-ESL-project werden vier gevalstudies uitgevoerd in twee hogere middelbare scholen en een instelling voor lerarenopleiding in Denemarken, Nederland, Portugal en Azerbeidzjan. de verslagen van die gevalstudies staan te lezen op: www.elfe-eu.net.

onderwijs voor iedereen wil bevorderen als een van de essentiële peilers van een eerlijke en rechtvaardige samenleving.

Doel

De *EU 2020*-strategie heeft naast andere prioriteiten ook het doel vooropgesteld om het aantal schooluitvallers te laten dalen tot minder dan 10% en het aantal 30- tot 34-jarigen die het hoger onderwijs voltooien met minstens 40% te laten stijgen. In die context willen de richtlijnen van het ELFE-ESL-project het leren door middel van ICT bevorderen en concrete manieren zoeken om via innovatief pedagogisch gebruik van ICT vooral mogelijke schoolafhakkers te motiveren/(opnieuw) warm te maken voor school en onderwijs. Dit is zeker ook in tijden van besparingen van essentieel belang, want het gaat om het uiteindelijke doel van kwaliteitsvol onderwijs.

Het project en de richtlijnen spitsen zich toe op de cruciale rol van lerarenvakbonden en willen nagaan welke specifieke vaardigheden/competenties leerkrachten nodig hebben om technologie op positieve wijze te gebruiken in de klas en hoe leerkrachten de kansen die ICT biedt kunnen versterken om de kloof te dichten tussen wat de leerlingen thuis meemaken en leren en wat ze leren in het verplicht onderwijs.

Het is duidelijk dat het gebruik van ICT in het onderwijs niet alleen het wondermiddel is dat leerlingen zal helpen om zich te integreren en problemen van voortijdig schoolverlaten op te lossen, maar dat het om veel meer gaat: het is een motiverende en creatieve stimulans voor levenslang leren die leerlingen kan helpen om de vaardigheden te verwerven die ze nodig hebben om verantwoorde burgers te worden in een moderne samenleving. Dit document biedt daarom geen pasklare oplossing voor elk land en elk individu. In plaats daarvan moeten deze richtlijnen worden gebruikt als ondersteuning. Ze moeten worden beoordeeld en aangepast aan de nationale context en omstandigheden op het vlak van innovatief gebruik van ICT in het onderwijs en voortijdig schoolverlaten.

Richtlijnen

De richtlijnen bouwen voort op de bevindingen van de gevalstudies van het ELFE-ELS-project, de discussies in de projectworkshop en de [beleidsaanbevelingen](#) van het vorige EVO-project over e-Learning (ELFE 2)² en zijn hoofdzakelijk bedoeld voor specifieke actie op drie verschillende niveaus (het Europees niveau, de nationale lerarenvakbonden en de scholen/het lokale niveau). De richtlijnen vloeien voort uit de onderwijsnoden die het onderzoeksrapport duidelijk als volgt heeft vastgesteld:

- zich meer richten op de leerlingen, op de verschillende noden, achtergronden, motivaties en verlangens van de lerenden, belangrijke stappen naar geïndividualiseerd onderwijs;
- de evolutie erkennen van informeel leren, dat wordt bevorderd door rechtstreeks online opzoekwerk, door de gebruiker gecreëerde kennisbronnen en sociale netwerken;

² Het ELFE 2-project stelde [praktische aanbevelingen op over het pedagogisch gebruik van ICT in het onderwijs](#).

- de pedagogische vaardigheden en de ervaring van leerkrachten proberen te combineren met de capaciteit van moderne informatie- en communicatietechnologie;
- pedagogische methodes en modellen ontwikkelen om de bovenstaande doelstellingen te bereiken;
- de professionele ontwikkeling van leerkrachten bij het gebruik van pedagogische methodes voor ICT-gebruik bevorderen;
- strategische projecten uitvoeren om de resultaten en de voordelen van een dergelijke aanpak aan te tonen.

Praktische richtlijnen op het niveau van het Europees beleid

Het belangrijkste doel op Europees niveau is het bereiken van de onderwijsdoelstellingen van de EU 2020-Strategie met betrekking tot het aanleren van vakbekwaamheid en het aanleren van vaardigheden voor de 21ste eeuw, om meer leerlingen voor te bereiden op hoger onderwijs en ervoor te zorgen dat 90% van alle leerlingen het hoger middelbaar onderwijs afmaakt.

Om te komen tot blijvende verandering in verband met het innovatief gebruik van ICT in het onderwijs en het voorkomen van voortijdig schoolverlaten, moet de overheid meer investeren in kwaliteitsonderwijs. Enkel met voldoende financiering voor duurzaam kwaliteitsonderwijs op het vlak van infrastructuur, lerarenopleiding en leermiddelen is het mogelijk een toekomstige generatie van hooggeschoolde beroepskrachten te vormen - een nieuwe generatie die absoluut nodig is om uit de economische crisis te raken en van Europa een concurrentiekrachtiger regio te maken. Het is van cruciaal belang dit proces uit te breiden tot het systeem van de sociale dialoog en de sociale partners in het onderwijs hierbij te betrekken, maar het is even belangrijk om rekening te houden met het subsidiariteitsprincipe, dat inhoudt dat het onderwijsbeleid een nationale verantwoordelijkheid is. De verschillende onderwijssystemen in Europa bieden de grondslag waarmee stakeholders uit verschillende landen elkaar kunnen inspireren en van elkaar kunnen leren.

Vandaar deze aanbevelingen voor de Europese Commissie, het EVO en andere onderwijsstakeholders op Europees niveau:

1. Een dialoog opzetten en onderhouden tussen de Europese onderwijsstakeholders, waarbij de sociale partners in het onderwijs een belangrijke rol moeten spelen, over manieren om de huidige belemmeringen voor het systematisch toepassen van nieuwe onderwijsmethodes weg te werken;
2. Een strategische aanpak ontwikkelen voor het uitvoeren van duurzame interactieve leerlinggerichte projecten in onderwijsinstellingen om de leerresultaten van de leerlingen te verbeteren en dus het aantal voortijdige schoolverlaters te beperken en een sterkere band te leggen tussen het leren op school en de buitenschoolse activiteiten;
3. Steun bieden aan de ontwikkeling van een kader om de nationale leerplannen en evaluatiemethodes specifieker te maken om de relevantie en de motivatie te verhogen en dus het aantal voortijdige schoolverlaters te beperken;

4. Een pedagogisch kader en specificatierichtlijnen voor technologieondersteund leren ontwikkelen om het toepassen van nieuwe methodes aan te moedigen die relevant zijn om de prestaties van de leerlingen te verhogen en dus het voortijdig schoolverlaten te beperken;
5. Verder onderzoek naar de ontwikkeling van pedagogische methodes ondersteunen die voortijdig schoolverlaten kunnen beperken en een programma opstellen voor de vorming van personeel op het vlak van pedagogische methodes om voortijdig schoolverlaten te beperken;
6. Een virtuele gemeenschap creëren van beste praktijken, gebaseerd op de sociale en participatieve media, voor het ontwikkelen en evalueren van nieuwe pedagogische methodes en het uitwisselen en delen van ervaringen en methodes om voortijdig schoolverlaten te beperken.

Praktische richtlijnen op nationaal en regionaal niveau

Op nationaal en regionaal niveau moeten de onderwijsautoriteiten zorgen voor de passende omstandigheden in de onderwijsinstellingen voor het pedagogisch gebruik van ICT om voortijdig schoolverlaten te voorkomen. Het is van essentieel belang een sociale dialoog aan te gaan met de sociale partners om zich te verzekeren van de steun van het onderwijzend personeel, hun vertegenwoordigers en de schooldirecties bij het beperken van het aantal afhakers en het verruimen van de consensus dat bepaalde initiatieven plaatshebben in overeenstemming met de nationale leerplandoelen. Verder moet het werk op het niveau van de school worden ondersteund door algemene nationale onderwijsdoelstellingen, bv. onderzoek kan scholen en de initiële lerarenopleiding helpen om beter aansluiting te vinden bij het dagelijks leven en de uitdagingen op school.

Vandaar deze aanbevelingen voor de lerarenvakbonden:

1. Streven naar betere onderwijsomstandigheden voor het onderwijspersoneel en betere leeromstandigheden voor de leerlingen om diverse pedagogische methoden mogelijk te maken die inspelen op de individuele noden van de scholieren, vooral met betrekking tot het gebruik van ICT en zo het aantal afhakers te beperken;
2. Actief deelnemen aan een dialoog met de onderwijsautoriteiten over het toepassen van een gunstige strategische aanpak voor het pedagogisch gebruik van ICT en over het creëren van stimulansen voor schools van alle niveaus en types om zich in te zetten voor de nationale doelstellingen in verband met voortijdig schoolverlaten;
3. Ervoor zorgen dat voortijdig schoolverlaten op de agenda komt van de nationale sociale dialoog met de onderwijswerkgevers voor een bespreking over de re-integratie van afhakers en van scholieren die het risico lopen van voortijdige schooluitval. In die context is het bijzonder belangrijk om rekening te houden met de culturele en sociale achtergrond van de leerlingen; er moeten leermiddelen worden gemaakt die leerlingen/volwassenen die de school hebben verlaten weer naar school weten te lokken. Daarom moeten volwassenen die het middelbaar onderwijs niet hebben afgemaakt, worden benaderd met specifiek aangepast materiaal.
4. Inspanningen doen om partnerschappen op te zetten tussen scholen en bedrijven om enerzijds beroepsonderwijs en -opleiding aantrekkelijker te maken en ook relevanter

voor de arbeidsmarkt en anderzijds een verband te leggen met een opleiding op het werk; de permanente vorming van leerkrachten ondersteunen.

5. Deelnemen aan de discussie over de nood aan een verandering van de leerplannen die betrekking heeft op ICT en ICT-evaluatie en leerlinggericht onderwijs bevordert; in een combinatie van flexibeler onderwijssystemen met verschillende toegangsmogelijkheden en curricula van verschillende duur met advies en begeleiding om de scholieren een tweede en een derde kans te geven;
6. Een aanbod van voldoende en regelmatig geüpdatet IT-materiaal bevorderen, ook met voldoende ondersteuning om een passende infrastructuur te verzekeren voor het pedagogisch gebruik van ICT zowel binnen als tussen scholen met de bedoeling de school (weer) aantrekkelijk te maken voor jongeren;
7. Verder onderzoek opzetten over beste praktijken met betrekking tot het pedagogisch gebruik van ICT voor het voorkomen van voortijdig schoolverlaten om bruggen te bouwen tussen het pedagogisch onderzoek, ICT-opvoeding en het dagelijks leven en de dagelijkse ervaringen op het niveau van de school;
8. De opname van het pedagogisch gebruik van ICT in de initiële lerarenopleiding en in de bijscholing van zowel onderwijzend personeel als schooldirecties bevorderen;
9. Erop wijzen dat leerkrachten een essentiële rol spelen bij het invoeren van 'blended learning', bv. bij het bepalen van de pedagogische aanpak en hun verantwoordelijkheid voor het toepassen van die pedagogische aanpak.
10. De betrokkenheid van onderwijzend personeel bij de productie van leerinhoud en materiaal in verband met ICT en het gebruik ervan in het onderwijs ondersteunen, bv. door tijd en passende middelen te voorzien voor het personeel; en ervoor zorgen dat onderwijssoftware beschikbaar is in de taal die in het onderwijs wordt gebruikt en aangepast aan de specifieke noden van de lerenden;
11. Het gebruik aanmoedigen van procedures en leerlingenbeheersystemen om het risico van voortijdig schoolverlaten snel op te sporen en van methodes om de betrokkenheid van ouders en de lokale gemeenschap bij de activiteiten en het ondersteunen van de school aan te moedigen.

Praktische richtlijnen op het niveau van de school en op lokaal niveau

Uit de vaststellingen in de gevalstudies kwamen enkele initiatieven naar voren die bewezen hebben dat ze in de onderwijsinstellingen een verschil maken als ze op de juiste manier worden uitgevoerd. Om te komen tot verandering in de klas, is het in elk geval van essentieel belang dat de leerkrachten zich mee verantwoordelijk voelen voor het doel en dat er rekening wordt gehouden met het standpunt van het onderwijspersoneel wanneer een school haar beleid voor ICT/voortijdig schoolverlaten opstelt. Dit zal helpen om de inspiratie en de nodige steun van het personeel voor het beleid te verwerven.

Vandaar deze aanbevelingen voor de lerarenvakbonden, schoolbesturen en andere onderwijsactoren:

1. Met het personeel, de schooldirectie en de scholieren bespreken hoe het gebruik van ICT in het onderwijs een verschil kan maken voor het lesgeven, scholieren kan motiveren en de kwaliteit van het onderwijs kan verbeteren in het voordeel van zowel het personeel als de leerlingen;
2. Het delen van leermiddelen en ervaring stimuleren tussen de overheid en de scholen en ook tussen scholen en leerkrachten;
3. De leerkrachten steunen om een plan voor competentieontwikkeling te eisen dat ook het gebruik van ICT omvat en hen vertrouwen geven om te leren met vallen en opstaan en de financiering voor het plan waarborgen;
4. De leerkrachten helpen om de lesmethodes die ICT-gebruik voorzien te verbeteren, om betrokken te zijn bij de keuze van de leermiddelen, zowel software als hardware, en ervoor zorgen dat leerkrachten verantwoordelijk blijven voor de keuze van methodes en het uitvoeren van de ICT-visie van de school; in die context, de ontwikkeling van ICT-leermiddelen ondersteunen samen met leerkrachten en leerlingen die het risico lopen van voortijdig schooluitval;
5. De samenwerking van leerkrachten en verschillende stakeholders stimuleren over het gebruik van passende technologie in de klas om voortijdig schoolverlaten te beperken, maar er wel voor zorgen dat de projecten onderwijsgericht zijn en niet gewoon berusten op de beschikbaarheid van nieuwe software of technologische capaciteiten;
6. De scholen aanmoedigen om een expliciet beleid te ontwikkelen voor het pedagogisch gebruik van ICT en voor de aanpak van voortijdig schoolverlaten samen met personeel, scholieren en ouders, bv. het IT-systeem van de school gebruiken om de afwezigheid van leerlingen te registreren om zo snel de jongeren te kunnen opsporen die het risico lopen om af te haken op school;
7. Gelijke toegang en inclusie in het onderwijs op lokaal niveau stimuleren door de passende infrastructuur te bieden die gelijke toegang voor iedereen tot de les- en leerhulpmiddelen en materiaal mogelijk maakt; en ervoor zorgen dat er aangepaste structuren voor begeleiding beschikbaar zijn voor scholieren die het risico lopen af te haken;
8. Om te komen tot een gemeenschap die op ICT gebaseerd leren ondersteunt, de leerbeheersystemen (Learning Management Systems) van de scholen gebruiken om de leerlingen te informeren over huiswerk en overwegen om de notities van de leerkrachten of virtuele lessen te uploaden;
9. Het positieve gebruik van ICT en het imago van internet in het onderwijs promoten en een verantwoord/respectvol gebruik van ICT op school aanleren;
10. De kansen voor een positief gebruik van de sociale media in het onderwijs zorgvuldig nagaan, bv. overwegen om socialemediagroepen over specifieke lessen en activiteiten op te zetten, die kunnen helpen om een (virtuele) gemeenschap te scheppen en dus het risico van voortijdig schoolverlaten kunnen beperken;
11. De samenwerking met ondersteunende instellingen voor lerarenopleiding verbeteren en aanmoedigen. Zo moeten bijvoorbeeld onderzoekers worden uitgenodigd om advies te verstrekken en mee te werken aan specifieke initiatieven van de school; in die

context kan het nuttig zijn om te onderzoeken welke technologie de leerlingen echt gebruiken in de klas om de leerkrachten te helpen bij hun lesvoorbereiding.

12. Instellingen voor lerarenopleiding aanmoedigen om methodes om voortijdig schoolverlaten aan te pakken op te nemen in hun leerprogramma.

6 Afkortingen

AITUCEW	Independent Trade Union of Education Workers of the Azerbaijan Republic - Onafhankelijke Vakbond van Onderwijzend Personeel van de Republiek Azerbeidzjan
AOb	Algemene Onderwijsbond (Nederland)
CEDEFOP	Centre for the Development of Vocational Training - Europees Centrum voor de Ontwikkeling van de Beroepsopleiding
EFEE	European Federation of Education Employers - Europese Federatie van Werkgevers in het Onderwijs
EI	Education International
ESEUR	Education and Science Employees' Union of Russia - Vakbond van werknemers in onderwijs en wetenschappen in Rusland
Eurostat	Statistisch Bureau van de Europese Gemeenschappen
EVO	Europees Vakbondscomité voor Onderwijsgeevenden
FNE	Federação Nacional da Educação - Portugese Onderwijsfederatie
GL	Gymnasieskolernes Lærereforening - Deense Nationale Vakbond van Leerkrachten uit het Hoger Secundair Onderwijs
ICT	Informatie- en CommunicatieTechnologie
OBESSU	Organising Bureau of European Students' Unions - Organiserend bureau van Europese scholierenbonden
OCM-werkgroep	Werkgroep van de Open Coördinatiemethode
OLME	Federatie van Leerkrachten Middelbaar Onderwijs van Griekenland
OZPŠaV	Slovaakse Vakbond van Werknemers in Onderwijs en Wetenschappen

PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competencies - Programma voor de Internationale Evaluatie van Vaardigheden van Volwassenen
STEPS-onderzoek	Onderzoek naar de impact van technologie in het lager onderwijs

7 Publicaties en rapporten

Publicatie	Taal									
	EN	FR	DA	NL	PT	ES	SK	DE	EL	RUS
Gevalstudie Denemarken	EN									
Korte samenvatting	EN	FR	DA	NL	PT					RUS
Gevalstudie Nederland	EN									
Korte samenvatting	EN	FR	DA	NL	PT					RUS
Gevalstudie Portugal	EN									
Korte samenvatting	EN	FR	DA	NL	PT					RUS
Gevalstudie Azerbeidzjan	EN									RUS
Onderzoeksrapport	EN									
Evaluatierapport	EN									
Eerste interne evaluatie	EN									
Tweede interne evaluatie	EN									
Derde interne evaluatie	EN									
Verlag workshop	EN	FR								
Verlag conferentie	EN	FR								
Verlag project	EN	FR	DA	NL	PT	ES	SK	DE	EL	RUS

De website van het project: www.elfe-eu.net

8 Geassocieerde partners

European Federation of Education Employers

De Meeûssquare 1
1000 Brussel
België

E-mail: secretariat@educationemployers.eu
Website: <http://www.educationemployers.eu>

Organising Bureau of European School Student Unions

Zavelput 20
1000 Brussel
België

E-mail: obessu@obessu.org
Website: <http://www.obessu.org>

ETUCE - European Trade Union Committee for Education
CSEE - Comité syndical européen de l'éducation

5 bd du Roi Albert II, 1210 Brussels, Belgium
Tel. +32-2 224 06 91 - www.csee-etu.org

ETUCE - European Trade Union Committee for Education
CSEE - Comité syndical européen de l'éducation

